

Ouder worden stellen we liever uit. Maar het tij in tijd is niet te keren, hoe graag we het ook zouden willen. Hoe is het om oud te worden in onze samenleving? En hoe zorgen we voor onze ouderen?

Arthur Alderliesten, Manager Vriendennetwerken
Lelie zorggroep wonen, zorg en welzijn, Agathos en Curadomi

Problemen in de ouderenzorg: de angel zit in onszelf

Kinderen die in een verpleeghuis een intakegesprek voeren ten behoeve van hun ouders rollen soms van hun stoel van verbazing. Denken ze het keurig voor vader, moeder en zichzelf geregeld te hebben, krijgen ze nota bene de vraag wat zij zèlf nog voor hun ouders kunnen betekenen! Wellicht vinden zij samen met twee derde van de Nederlanders dat zorg voor ouderen een taak is voor de overheid en niet voor de familie... Het is een verschijningsvorm van het 'onder-

nemersklimaat' dat op verschillende manieren de ouderenzorg compliceert en problematiseert. In dit artikel een scan van de ouderenzorg, de uitdagingen en een oplossingsrichting die gratis is maar niet goedkoop.

SNELSCAN VAN DE OUDERENZORG IN NEDERLAND

Voor alles moet gezegd worden dat we in Nederland vooral onze zegeningen mogen tellen.

Vanwege de vele ouderen is het beleid erop gericht hen zo lang mogelijk thuis te laten wonen. Dit heeft consequenties: de zorg in de wijk wordt gecompliceerder en er wordt meer gevraagd van ouderen zelf, hun sociale netwerk en woning.

Als kwetsbare oudere kun je van alle landen in de wereld misschien wel het best in Nederland wonen...

WAT CIJFERS

Ter introductie op vergrijzend Nederland een aantal cijfers op een rij om zicht te krijgen op de omvang.¹ Op dit moment zijn er in Nederland ruim 1,2 miljoen zelfstandig wonende 75-plussers. Bijna de helft woont alleen. Bijna een op de tien heeft partner, noch kinderen.

Bijna alle 75-plussers staan in contact met een of meer medische zorgverleners. Ruim vier op de tien 75-plussers hebben in een jaar tijd zorg en ondersteuning ontvangen bij het huishouden of de persoonlijke verzorging, of verpleging of begeleiding gekregen.

Bijna een op de vijf krijgt zorg en ondersteuning van familieleden, vrienden of kennissen (informele hulp/mantelzorg); ongeveer een op de acht betaalt deze zelf (particuliere financiering).

OUDERENZORG WORDT COMPLEXER

Vanwege de vele ouderen is het beleid erop gericht hen zo lang mogelijk thuis te laten wonen. Dit heeft consequenties: de zorg in de wijk wordt gecompliceerder en er wordt meer gevraagd van ouderen zelf, hun sociale netwerk en woning. Voor verpleeghuizen betekent het boven-

dien dat wanneer ouderen daar verzorgd worden, het bij binnenkomst dikwijls al om complexe problematiek gaat.

SCHRALE ZORG

De zorg die wordt geboden – d.w.z. de zorg die we met elkaar in Nederland hebben georganiseerd en financieren – is schraal. Om het werk in de zorg beheersbaar te houden, wordt steeds meer tijd-gedreven gewerkt, zoals tien minuten voor volledig aankleden, tien minuten voor stoma-zakje, etc. En hup, naar het volgende adres. Zo verzucht menig oudere: ‘de thuiszorg heeft niet eens tijd voor een praatje!’

POLITIEKE ONTWIKKELINGEN

In 2016 gebeurt er wat met de zorg. Hugo Borst maakt hartverscheurende taferelen mee met zijn dementerende moeder, schrijft er een boek over en stelt een manifest ‘Scherp op ouderenzorg’. De politiek komt in actie, mede dankzij het manifest ‘Waardig ouder worden’ van onder meer ChristenUnie dat wordt vertaald in het coalitieakkoord. Er komen miljoenen euro’s vrij om de zorg in Nederland te verbeteren.

VIJF UITDAGINGEN

De ouderenzorg staat bol van sector-overstijgende uitdagingen. Ik noem er vijf: eenzaamheid, het imagoprobleem van ouderen, personeelstekort, ontbreken van mantelzorg en ten slotte het ontbreken van zingeving voor ouderen.

a. Eenzaamheid

Middenin het drukke centrum van Rotterdam staat Atrium, een verpleeghuis van Leliezorggroep. Ik werkte nog maar net in de ouderenzorg toen ik daar in gesprek raakte met een mijnheer die mij langzaam voorbij rolde. Op de vraag hoe hij het leven ervaarde in het verpleeg-

huis – hij verbleef er nog maar drie weken - antwoordde hij: 'Het eten is goed, de zusters zijn lief, maar ik voel me wel alleen...' De stand van de zorg in Nederland in een notendop.

Eenzaamheid is een urgent en complex probleem. Het gaat over gevoelens van verlatenheid of het ontbreken van intimiteit. Van de 75-plussers heeft 54 procent gevoelens van eenzaamheid; 11 procent voelt zich sterk eenzaam. Dat gaat concreet over ruim 700.000 eenzame ouderen. In 2030 kunnen dit er 1,1 miljoen zijn. Dat is zorgwekkend. Het zijn meer dan cijfers; het zijn mensen die hunkeren naar warmte, aandacht, menselijk contact.

Ouderen hebben soms het gevoel dat zij geen zinvol en erkend leven meer leiden. Ouderen hebben behoefte om te delen wat ze meemaken en denken, ook zingevingsvragen.² Zij voelen zich eenzaam en dat kan leiden tot ernstige lichamelijke, psychische en financiële gevolgen. *Wat kunnen we betekenen voor eenzame ouderen?*

b. Imagoprobleem van ouderen

Lag zo'n vijftig jaar geleden de levensverwachting onder in de zeventig, inmiddels is de levensverwachting gegroeid naar 81 jaar.³ Vooral springt de kwantitatieve groei in het oog. In vergelijking met 1950 zijn er in Nederland in 2019 bijna vijf keer zoveel 70-plussers, tegen een groei van de totale Nederlandse bevolking van nog geen zestig procent.⁴ Door de vergrijzing moet de samenleving opnieuw een balans vinden. Jongeren vinden dat de ouderen economisch beter af zijn dan zichzelf. Terwijl jongere generaties gevraagd worden te participeren in de zorg voor oudere generaties én de kosten voor de zorg in Nederland hoog zijn. Er wordt gewaarschuwd dat de solidariteit tussen jong en oud onder druk kan komen te staan.⁵ Is het gek

Er wordt gewaarschuwd dat de solidariteit tussen jong en oud onder druk kan komen te staan. Is het gek dat ouderen zich soms overbodig, zelfs ongewenst voelen? Hoe waardevol zijn onze ouderen? Wat hebben we financieel en economisch voor hen over?

dat ouderen zich soms overbodig, zelfs ongewenst voelen...?

Hoe waardevol zijn onze ouderen? Wat hebben we financieel en economisch voor hen over?

c. Personeelstekort

Wie mensen kent die in de zorg werken, weet van de werkdruk die zorgmedewerkers dagelijks ervaren. En anders kom je de verhalen wel tegen in de media. Ondanks de genoemde tijdelijke financiële injectie vanuit de overheid blijft het urgent. In 2018 bereikten verzuim en verloop in de zorg een hoogtepunt: een verzuim van 5,9% en een recordverloop van 15,8%!⁶ De ouderenzorg als geheel kampt nog steeds met de gevolgen van medewerkers die hun werkzaamheden elders voortzetten. Of tegen hogere kosten via detachering of als ZZP'er teruggehaald worden.

Hoe kunnen we werkdruk verminderen en het werken met ouderen zo waardevol laten overkomen als het is?

d. Mantelzorg

Mantelzorg is voor zorg aan ouderen van onschatbare waarde. Veel Nederlanders (ongeveer 36% van de 16-plussers) geven informele hulp. In de vorm van mantelzorg voor familie, vrien-

Toch vindt twee derde van de Nederlanders de zorg voor hulpbehoevende ouders meer een taak van de overheid dan van familie. Dat is een veelzeggend en ronduit een schokkend cijfer...

den of buren of in de vorm van vrijwilligerswerk in de zorg en ondersteuning. Toch vindt twee derde van de Nederlanders de zorg voor hulpbehoevende ouders meer een taak van de overheid dan van familie.⁷ Dat is een veelzeggend en ronduit een schokkend cijfer...

De genegenheid om buren hulp te geven is veel lager dan aan familie: ruim een op de drie (van de 93% die geen burenhulp geeft) zegt incidentele hulp te willen geven en een op de zes wekelijks. Of mensen bereid zijn hulp te geven, hangt onder meer af van welke buur het is: of men de buurman of buurvrouw kent en aardig vindt.

Bekend is dat christenen oververtegenwoordigd zijn in de mantelzorg.

Wat zijn de consequenties van de verdergaande ontkerkelijking voor de vrijwillige inzet en het aantal mantelzorgers in Nederland? Hoe komen we zover dat we ons belangeloos inzetten voor onze ouderen?

e. Zingeving

Nederland mag seculariseren en verdergaand ontkerkelijken, toch lijkt er een toenemende erkenning te zijn van het belang van zingeving in de zorg. Waarmee natuurlijk meteen gezegd moet worden dat zingevingsvraagstukken veelomvattender zijn dan christelijke geloofsvragen. De vragen naar zin kunnen voortkomen uit het ontbreken van zingeving (existentiële eenzaam-

heid).⁸ Zingeving blijkt een belangrijk aspect te zijn om eenzaamheid te voorkomen en te verminderen.⁹ Zingeving wordt hoe langer hoe meer erkend als een pijler waarop gezondheid rust als een positieve, dynamische conditie.¹⁰ In de verpleeghuizen, maar ook thuis in de wijk.¹¹ Toch wordt geestelijke verzorging niet door de overheid gefinancierd...

Hebben we in de gaten wat een geweldige verantwoordelijkheid er voor de kerk ligt voor zielzorg aan ouderen?

DE ANGEL

Kritiek op de zorg is makkelijk. Een analyse van de werkelijke problematiek is al een stuk lastiger. Niet geheel onterecht krijgt de marktwerking vaak de schuld.¹² CDA-minister Hugo de Jonge van WVS gaf eind augustus 2019 op het Christelijk Sociaal Congres toe: 'Het geloof in de zegeningen van de markt was te groot. (...) Individuele belangen van organisaties zijn groter dan de noodzaak tot onderling samenwerken.' 'Het ongebreidelde marktdenken', zegt de minister, 'is aan het eind van haar tijd. Het wordt tijd voor een nieuw verhaal. Een verhaal waarin een verbonden samenleving centraal staat.'¹³

Ik wil twee aspecten noemen die mijns inziens nodig zijn om tot deze nieuwe verbinding te komen.

OUDEREN ZIJN VOOR EN VAN ONS ALLEMAAL

Door de zorg te zien als een sector is het verleidelijk om daar de verantwoordelijkheid voor het welzijn van onze ouderen te leggen. Net zoals we bijvoorbeeld het welzijn van het spoor bij ProRail hebben belegd. De zorg is echter ons aller verantwoordelijkheid. De 'sector' helpt ons hooguit een handje. Wanneer ouderen naar een verpleeghuis gaan, zijn hun kinderen niet zelden verbaasd wanneer vanuit het verpleeghuis

wordt gevraagd wat zijzelf nog voor hun ouders kunnen betekenen. De verantwoordelijkheid voor goede zorg voor ouderen kun je niet afschuiven op 'de sector'. We sturen onze kinderen toch ook niet meer naar kostscholen? Ouderen zijn van ons allemaal en doen een beroep op ons verantwoordelijk handelen, vooral als het je ouders zijn.

DE ONDERNEMERSMAATSCHAPPIJ

Problemen met ouderen worden veroorzaakt door de 'ondernemersmaatschappij' waarin individuen zich hebzuchtig opstellen. Uitdagingen in de zorg zijn niet alleen het gevolg van 'het systeem' of 'de markt', maar van ons collectief denken en handelen. Van mensen die de tijdsnormen voor de thuiszorg bedenken. Van jongeren die dreigen niet solidair te zijn met ouderen omdat ze in hun ogen geld genoeg hebben. Van zorgmedewerkers die ontslag nemen om zich tegen hogere kosten als ZZP-er te laten inhuren. Van kinderen die hun handen van hun ouders aftrekken zodra ze in een verpleeghuis zitten... Het is het gevolg van de ondernemersmaatschappij die, in de woorden van Jeroen Linssen, 'bij uitstek de normalisering betekent van het eigenbelang en de hebzucht.'¹⁴ In onze samenleving is iedereen ondernemer: iemand die in zijn talenten en kwaliteiten 'investeert' en zo meer 'oplevert'. De inzet van geld, tijd en aandacht is daarmee al snel verworden tot een investering. Dat betreft bij studenten bijvoorbeeld een studiebeurs. Maar het blijkt ook uit de competenties die we elkaar bijbrengen: succesvol zijn, prestatiegericht zijn, risicobereid zijn, enzovoort. Wat geen investering is in een mogelijk succes, wordt dan al snel als irrelevant beschouwd. Dat gaat christenen heus niet voorbij. Hoe passen kwetsbare ouderen in een ondernemersklimaat...? Niet. En dat is het probleem.

Wanneer ouderen naar een verpleeghuis gaan, zijn hun kinderen niet zelden verbaasd wanneer vanuit het verpleeghuis wordt gevraagd wat zijzelf nog voor hun ouders kunnen betekenen.

EN NU?

De hebzucht die ten grondslag ligt aan de ondernemersmaatschappij zit diep in ons hart. Hoe krijgen we dat eruit? Kolossensen 3 noemt hebzucht ('kwalijke begeerlijkheid en gierigheid') afgodendienst, ongehoorzaamheid die de toorn van God oproept. De oplossing? Paulus schrijft over het afleggen van deze zondige werken en de nieuwe mens aandoen. *'Zo doet dan aan, als uitverkorenen Gods, heiligen en beminden, de innerlijke bewegingen der barmhartigheid, goedertierenheid, ootmoedigheid, zachtmoedigheid, lankmoedigheid (...)* Boven dit alles doet aan de liefde, dewelke is de band der volmaaktheid' (Kol. 3,12-14). Het afleggen van de ondernemersmaatschappij en het (verder) ontplooiën van zorg en welzijn voor ouderen waarin meer dan ooit liefde de boventoon voert, begint bij bekering. En dat kan alleen uit genade. Genade die geen miljoeneninvestering vergt, maar gratis is. Genade die niet goedkoop is, omdat ze duur gekocht is door Christus' bloed. Genade die leidt tot een weg van navolging achter Hem aan. Dietrich Bonhoeffer zei – enigszins uitdagend – dat de kerk pas kerk is als ze er is voor de ander.¹⁵ Daarmee is natuurlijk niet alles over de kerk gezegd, maar het is een notie die we als kerk ter harte mogen nemen. Zeker nu het effect van ouderenzorg in handen van overheid en samenleving niet verder reikt dan schrale zorg.

Een paar jaar geleden onderstreepte ds. W. Silfhout in het nadenken over kerk en participatie dat het bij de identiteit van de kerk hoort om zorg te dragen voor de naasten. 'Zo wordt de verbinding gelegd met de samenleving door concrete daden van hulpbetoon. (...) Juist in een tijd van seculiere tegenwind kan hierdoor de plaats en het nut van de kerk in de samenleving worden getoond.'¹⁶

En wie is de kerk? De kerk is niet de optelsom van instituten en zelfs niet alleen van kerkgan- gers. Want naar de kerk ga je meestal alleen op zondag. De kerk is het Lichaam van Christus. Dat is opgebouwd uit alle ware christenen die gelo- ven, denken en handelen van zondag tot en met zaterdag. Dat kunnen verpleegkundigen zijn, maar ook metselaars, ICT'ers, CEO's, politici, juf- vrouwen, ondernemers, enzovoort. Hoe dan ook,

zij hebben gemeen dat ze twee ouders hebben gehad. 'En omdat zij ons het meest nabij zijn,' zo zegt Ambrosius van Milaan, 'moeten we in de eerste plaats God lief hebben en in de tweede plaats onze vader en moeder.'¹⁷ Terecht zei Kees van der Staaij bij het slotdebat van de provincia- le statenverkiezingen: 'Ouderen moeten we eren, niet uitrangeren.'

Laten we allemaal onze eigen mogelijkheden tot verantwoord en liefdevol handelen inzetten voor onze ouders en ouderen. Daarmee zal de toekomst van de ouderenzorg er een stuk roos- kleuriger uitzien. De zegeningen in de ouderen- zorg zijn telbaar dankzij de passievolle inzet van vele zorgmedewerkers en vrijwilligers die er al is. Dat geeft hoop voor de ouderenzorg. Zorg die eigenlijk van ons allemaal is. Misschien van christenen net een beetje meer?

NOTEN

- ¹ Mirjam de Klerk (e.a.), *Zorgen voor thuiswonende ouderen. Kennissynthese over de zorg voor zelfstandig wonende 75-plussers, knelpunten en toekomstige ontwikkelingen* (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2019).
- ² Els van Wijngaarden, *Voltooid leven. Over leven en willen sterven* (Amsterdam/Antwerpen, 2016), p. 186.
- ³ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/36/levensverwachting-stijgt-minder-hard-in-nederland-en-eu> (9 sept. 2019)
- ⁴ <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/7461BEV/table?fromstatweb> (9 sept. 2019)
- ⁵ Stella Hoff, *Pensioenen: solidariteit en keuzevrijheid. Opvattingen van werkenden over aanvullende pensioenen* (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2015)
- ⁶ Ernst & Young Accountants LLP, *Barometer Nederlandse gezondheidszorg 2019*, p. 8.
- ⁷ Mirjam de Klerk (e.a.), *Voor elkaar? Stand van de informele hulp in 2016* (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2017).
- ⁸ *Actieprogramma – Eén tegen eenzaamheid*, (Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en sport, 2018), p. 9.
- ⁹ *Actieprogramma – Eén tegen eenzaamheid*, p. 14.
- ¹⁰ Stuurgroep kwaliteitskader Wijkverpleging, *Kwaliteitskader wijkverpleging* (19 april 2018) <https://www.venvn.nl/Portals/1/Downloads/Kwaliteitskader-wijkverpleging.pdf>. Zie ook Huber, M. A. S., *Towards a new, dynamic concept of health: Its operationalisation and use in public health and healthcare and in evalu- ating health effects of food*, (Maastricht, 2014).
- ¹¹ Gerard Beverdam, 'Zelfde geestelijke verzorger thuis en in zorginstelling', *Nederlands Dagblad* (27 juni 2019), p. 4.
- ¹² Zie Michael J. Sandel, *Niet alles is te koop. De morele grenzen van marktwerking* (Utrecht, 2012).
- ¹³ <https://www.cda.nl/actueel/nieuws/toespraak-van-minister-de-jonge-bij-het-christelijk-sociaal-congres/> (9 sept. 2019)
- ¹⁴ Jeroen Linssen, *Hebzucht. Een filosofische geschiedenis van de inhaligheid* (Nijmegen, 2019), p. 268.
- ¹⁵ Dietrich Bonhoeffer, *Widerstand und Ergebung* (Gütersloh, 1998), p. 560.
- ¹⁶ Ds. W. Silfhout, 'Kerk en participatie', in: PW. Moens (red.), *Er is perspectief! De rol van christenen in de partici- patiesamenleving* (Apeldoorn, 2015), p. 37.
- ¹⁷ Geciteerd in: Thomas van Aquino, *Over de tien geboden* (Zoetermeer, 2008), p. 67.